

TEŞBİH-İ BELİĞDE KENDİSİNE BENZETİLEN BİR UNSUR OLARAK DENİZ: AHMED KUDDUŚİ DİVANI ÖRNEĞİ¹

Bahir SELÇUK²

ÖZET

Geniş mekânlar içinde en çok göze çarpan unsurlardan biri olan deniz, dünden bugüne insanoğlunun hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Genişlik, derinlik, büyüklük, sınırsızlık, hareketlilik-dinginlik; çeşitli canlılara, inci ve mercan gibi kıymetli şeylere kaynaklık; gezinti ve sefer alanı olma; huzur-huzursuzluk verme gibi hususlara sahip deniz, bu zengin birimleriyle şiirde en çok kullanılan ve çağrışım değeri yüksek bir gösterge olmuştur. Başta teşbih olmak üzere çeşitli edebî sanatlarla şiirsel düzleme aktarılan deniz, özellikle aşk, neşve, coşku, hayret; şaşkınlık, korku, endişe gibi çeşitli soyut kavramların dile getirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çerçevede deniz ve denizle ilgili göstergelerin Türk şiirinin hemen her döneminde zengin kullanımlarına rastlanır.

Şiirlerinde deniz göstergesine sıkça yer verenlerden biri de mutasavvıf şair Ahmed Kuddusî'dir. Şair, divanında deniz göstergesinin karşılıkları olan "bahr, derya, ummân, lücce, yem" göstergelerine sıkça başvurmuş bunlarla "aşk, atâ, fenâ, feyz, gam, gurur, günah, hatâ, ilim, irfan, isyan, kerem, mahv, marifet, muhabbet, mürüvvet, rahmet, safâ, sevda, tembellik, hayret, tevhid, vahdet, vefâ, zillet" gibi soyut kavramları ilişkilendirmiştir. Özellikle teşbih-i belîğ'in ön plana çıktığı bu kullanımlarda renkli ve zengin çağrışımlar uyandırmıştır.

Bu çalışma kapsamında Kuddusî'nin şiir dünyasında deniz göstergesinin teşbih-i belîğ çerçevesinde diğer kavramlarla nasıl ilişkilendirildiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Kuddusî, deniz, teşbih-i belîğ, ilişkilendirme.

¹ Bu çalışma, 23 Kasım 2018 tarihinde Kahramanmaraş'ta düzenlenen "Uluslararası Maraşizâde Ahmet Kuddûsi ve Kadirilik Sempzyomu"nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

² Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahirsekcuk@gmail.com

THE SEA AS AN ELEMENT IN SIMILE: THE SAMPLE OF AHMED KUDDUSÎ'S DIWAN

Abstract

The sea, which is one of the most prominent places among large places, has been an integral part of human life since yesterday. The sea, which stands out for its various features such as width, depth, size and mobility, is also the source of valuable things such as pearls and corals, the area of navigation and expedition. It, with its rich units, has been the most used poem and has a high value of association. The sea, which has been transferred to poetic plane with various literary arts, especially simile, has played an important role in expressing various abstract concepts such as love and joy, enthusiasm, astonishment, amazement, fear and anxiety. In this context, marine and maritime indicators are rich in almost every period of Turkish poetry.

Sufi poet Ahmed Kuddusî is one of the poets who frequently used the sea indicator. The poet established relations between the sea indicator (bahr, deryâ, ummân, lücce, yem and the abstract concepts such as "love, forgiveness, absence, enthusiasm, grief, pride, sin, error, knowledge, wisdom, rebellion, generosity, ruin, ingenuity, mercy, purity, infatuation, sloth, stunned, unification, unity, loyalty, inferiority...". Especially in the use of similes art is seen to be at the forefront colorful and rich connotation.

In this study, it will focus on the relationship of the sea indicator to other concepts in the poetry world of Kuddusî.

Key Words: Ahmed Kuddusî, sea, simile, association.

GİRİŞ

Sınırsız duygu ve düşüncelere gebe bir varlık olan insanın yaşadıklarını, duyuş ve düşünüşlerini dile dökmeye elbette kelimeler kifayetsiz kalır. Sözelimi “arzu, sevinç, coşku, kavuşma; hüznün, gam, keder, dert, ayrılık” gibi göstergeler standart duyguları ifade eder. Hâlbuki her biri ayrı bir âlem olan insanoğlu, bu hâlleri kendince yaşar, tecrübe eder. Gündelik dilde, günübürlük hâllerin ifade ve iletilmesinde bu standart göstergeler yeterli gibi görünse de daha üst duyumsamaların ifadesinde bu göstergelerin yeterli geleceğini kimse iddia edemez. İşte sürekli iniş-çıkışlar, gel-gitler yaşayan, farklı ruh hâllerine bürünen şair, sözleriyle bireysel dünyasını inşa ederken arayışlar içerisine girer; gündelik dilin sıradanlaşmış, can çekişen göstergelerini biçimlendirerek onlara yeniden/yeni bir hayat vermek için çırpınıp durur. Adına teşbih, istiare, mübalağa dediğimiz sanatlarla çarpıcı, kışkırtıcı söylemler inşa etmeye çalışır. Böylece kendi mahrem dünyasını istediği gibi ve istediği ölçülerde yansıtmaya veya hissettirmeye çalışır.

Hemen her şairde karşımıza çıkan bu tablonun en güzel yansımalarını belki de sufi şairlerde görürüz. Arayışlar üzerine bina edilmiş tasavvuf geleneğindeki “fenâ-fillâh, bekâ-billâh, insân-ı kâmil olma, seyr-i sülûk, rû’yet, müşâhade, cezbe, tecelli...” gibi karmaşık ve çok boyutlu hâlleri ve bu hâllerin her bir sâlikteki yansımalarını gündelik dilin ifade etmesi elbette mümkün değildir. Sufi şairler, tamamı ömür boyu süren ruhani yolculuğu ve bu yolculukta yaşanan karmaşık, coşkun, şaşırtıcı hâlleri, tecrübeleri şiir diline dökerlerken özellikle kimi edebî sanatlarla öyle gizemli tablolar çizerler ki bu hâllere vakıf olanlar bu tabloları izlemekten zevk alırlarken sıradan okuyucular kapalı ve soyut bir tabloyla baş başa kalırlar. Bu sembolik dil kullanımları o kadar çarpıcı ve etkileyicidir ki sufiyâne anlayışı benimsemeyen şairlerin bile bu üsluba sıkça başvurdukları görülür.

Tasavvufi şiirde çeşitli manevi hâllerin, hayret ve şaşkınlıkların, değişim ve dönüşümlerin ifadesi için başvurulan yollardan biri tecrübe edilen âleme ait kavramlarla harici âleme ait nesnelere arasında ilişkiler kurmaktır. Bu ilişkilendirmelerde en çok kullanılan edebî malzemelerden biri “teşbih”tir. İslami belagatte ve Batı retoriğinde oldukça önemli bir yeri bulunan teşbih, aralarında çeşitli ilgiler bulunan varlıklardan, zayıf olanı kuvvetliye benzetme sanatıdır. Belagatte ilgili kaynaklarda teşbih, özelliklerine ve bakış açılarına göre tasnif edilmiştir. Teşbih ögeleri, benzeyen ve benzetilen sayısı, benzetme yönünün kullanımı gibi hususlar bu tasniflerde rol oynayan başlıca etmenlerdir. Teşbih, ögelerine göre mufassal, mücmel, müekked ve belîğ gibi gruplara ayrılır. Teşbihin iki temel ögesi olan benzeyen ve kendisine benzetilenin söylendiği benzetmelere “teşbih-i belîğ” adı verilir. Belîğ teşbih örneklerinin çoğunda benzeyenle kendisine benzetilen, terkip/tamlama şeklinde ifade edilir (Coşkun 2007:43, 47). Sadece benzeyen ve benzetilen unsurların kullanıldığı ve benzetme yönü doğrudan söylenmediği için en etkili türü teşbih-i belîğdir. “Anlam burada etkili ve abartılı biçimde ifade edildiğinden teşbih türlerinin en makbulü sayılır. Belîğ teşbih Batı retoriğinde “metafor” (istiare) olarak tanımlanmıştır. Çünkü belîğ teşbihte benzetme niyetinden ziyade istiarede olduğu gibi anlam aktarımı söz konusudur.” (Sarıkaya 2011:557).

Tasavvufî şiir geleneğinde ve bu gelenekten önemli ölçüde yararlanan klasik Türk şiirinde yukarıda ifade edilen birtakım inanışların, tecrübelerin, duyguların ifadesinde “ateş, su; ay, güneş, deniz” gibi birtakım tabii unsurların sıklıkla teşbih-i belîğ sanatı içerisinde yer aldığı görülür. Daha çok, tamlama biçiminde karşımıza çıkan bu teşbih-i belîğ örneklerinde soyut kavramlar olan birtakım manevi hâller, duygular ve ruhani tecrübeler “benzeyen” (müşebbeh), tabii unsurlar/nesnelere de “kendisine benzetilen” (müşebbehün bih) olarak kullanılırlar. Bu yolla görünen-görünmeyen, ruhani-maddi ve soyut-somut bağdaştırmaları yapılır. Böylece teşbih-i belîğ yoluyla iç âleme ait hususlar, dış dünyaya ait nesnelere aktarılarak okuyucu/dinleyiciye bilgi, deneyim ve donanımı çerçevesinde çeşitli çağrışımlarda bulunulur, soyut kavramlar somutlaştırılır.

Klasik Türk şiirinde ve tasavvufî Türk şiirinde teşbih-i belîğ sanatı çerçevesinde en çok göze çarpan unsurlardan biri de “deniz”dir. Deniz teşbihinin yer almadığı divan neredeyse yok gibidir. Divanlarda deniz ve denizcilikle ilgili pek çok terim ve terkipler kullanılmıştır (bkz. Mutlu 2012: 24-31). Özellikle mutasavvıf şairlerde deniz, olmazsa olmaz göstergelerdendir.

Hayat kaynağı olan suyu ihtiva etmesi, uçsuz bucaksız görüntüsü, derinliği, enginliği, kıymetli madenlerin ve çeşitli canlıların barınağı oluşu gibi çeşitli özellikleriyle insan hayatında önemli yer tutan deniz, doğal bir mekân olmanın yanı sıra insanların kültür ve inanışlarını derinden etkileyen (Gider 2017:23) bu yönüyle neredeyse bütün dünya toplumlarının sanatlarına yansıyan sembolik bir kavram olmuştur. Anâsır-ı erba’adan olan suyu ihtiva eden bir mekân olan deniz, temizleyici, güzelleştirici ve geliştirici olması yönüyle hayat verici bir nimet; boğucu ve batırıcı olma özelliği nedeniyle de tehlikeli ve tahrip edici kabul edilir (Batislam 2016:304). Tasavvuf literatüründe deniz varlık, mutlak varlık, insan-ı kâmil; vahdet âlemi, ilahi âleme ait olan şeyler, Allah’ın gücü, bilgisi ve sıfatları için kullanılan bir semboldür. Vahdet âlemi (deryâ-yı vahdet) de tıpkı bir deniz gibi sonsuz, kıyası olmayan derin bir mekândır. Arif kimseler için kullanılan gavvâs (dalğıç) tabiri, bu derin denize dalarak içindeki inciyi, sedefi bulup çıkarma gücünde olan kimseleri ifade eder. Hak âşığı, asıl hedefine, gayesine erebilmek için o derin bahre dalarak içindeki tevhit incisini bulmaya çalışan kişidir (Cebecioğlu 2005:157; Kılıç 2004:184; Uludağ 2005:104). Böylece tabii bir unsur olan deniz, pek çok tabiat unsuru gibi “şairin zihin ve muhayyilesinde, mizacına ve ruhî haletine tâbi intiba ve tedailer uyandıracak hassasiyetini sarsacak, hatta coşturacak yerde, birer mefhum hâlinde fikirleşiyor ve ancak mutasavvıfın duyup yaşatabileceği bir âlem içinde yerini alıyor (Siyavuşgil 1993:12).

Bu çalışma kapsamında mutasavvıf şair Ahmed Kuddusî (1769-1849) Divanı’nda, tasavvufî şiirde sıkça kullanılan ve sembolik bir değer kazanan “deniz” kavramının teşbih-i belîğ çerçevesinde nasıl ve ne şekilde ele alındığı üzerinde durulacaktır. Kuddusî Divanı’nda yüzlerce yerde geçen deniz ve denizle ilgili kavramlarda başta teşbih olmak üzere istiare, mübalağa gibi çeşitli edebî sanatların kullanımı göze çarparsa da bunların tamamı üzerinde durmak geniş ve ayrıntılı bir çalışmayı gerektirdiğinden sadece terkip/tamlama şeklindeki teşbih-i belîğ örnekleri üzerinde durulacaktır.

Kuddusî Divan'ında Deniz Teşbihi

Kuddusi Divanı'nda "deniz" kelimesinin Arapça karşılıkları olan "bahr, lücce, bahr-i muhît, ummân, yemm" ile Farsça "deryâ" kelimeleri kullanılmıştır. Şiirlerde Türkçe deniz göstergesinin müteradifleri olan "bahr, deryâ, ummân, lücce, yem" **kendisine benzetilen (müşebbehün bih)**, "rahmet, kerem, fazl, atâ, mağfîret, tevhid, vefa, kerem, mürüvvet, aşk/mahabbet/sevda, irfan, marifet, hayret, fikr, hulûs; fenâ, mahv, kesel, günâh zillet, hakaret, gam, gussa, gurûr, sivâ, isyân, hatâ, hüzn" gibi kavramlar da **benzeyen (müşebbeh)** olarak yer almaktadır. Bazen denizle ilgili ilişkilendirmelerde bazen de farklı yerlerde denizi çağrıştıran "gird-âb, mevc/emvâc, katre, ka'r, kenâr/sâhil, gark/garîk, cûş, sadef, dür/lülü, cevher/cevâhir, mâhî, gavnâs, fülk, gemi, keştî" gibi göstergeler yer almıştır. Teşbih-i belîge ile ilgili örnekler genelde "bahr-ı rahmet, bahr-i 'atâ vü rahmet" şeklindeki Farsça terkiplerle kurulsun da zaman zaman "rahmetin deryâsı, keremin bahri" şeklinde Türkçe tamlamalara da rastlanır:

Ma'rîfet lü'lü-durur **deryâ-yı 'ışk** içre nihân
Kim ki **gavnâs** oldu bu **bahre** olıdır 'ârif (G.199/4)³

Fülk-i Kuddüsî Hudâyâ düşdi **gam gird-âbına**
Hak Resûlin hürmetine eyle ol mahzunı şâd (G.157/9)

Kuddüsîyi 'ışk eyledi **gark bahr-i amîka**
O aldı **gönül fülkini ummâna** ne bilsün (G.650/7)

Bu tür teşbihlerde örneklerde de görüleceği üzere benzeyen ve kendisine benzetilen arasındaki ilgiler gerçekliğe (tahkiki) değil hayale (tahyîlî) dayalıdır (bkz. Saraç 2000:120). Doğrudan zikredilmese de bağlam çerçevesinde benzeyen ve kendisine benzetilen unsurları bir arada tutan müşterekliklerin daha çok, derinlik ve kuşatıcılığı ifade eden "enginlik, genişlik, sonsuzluk, bolluk, büyüklük, tükenmezlik" gibi kavramlar olduğu görülür.

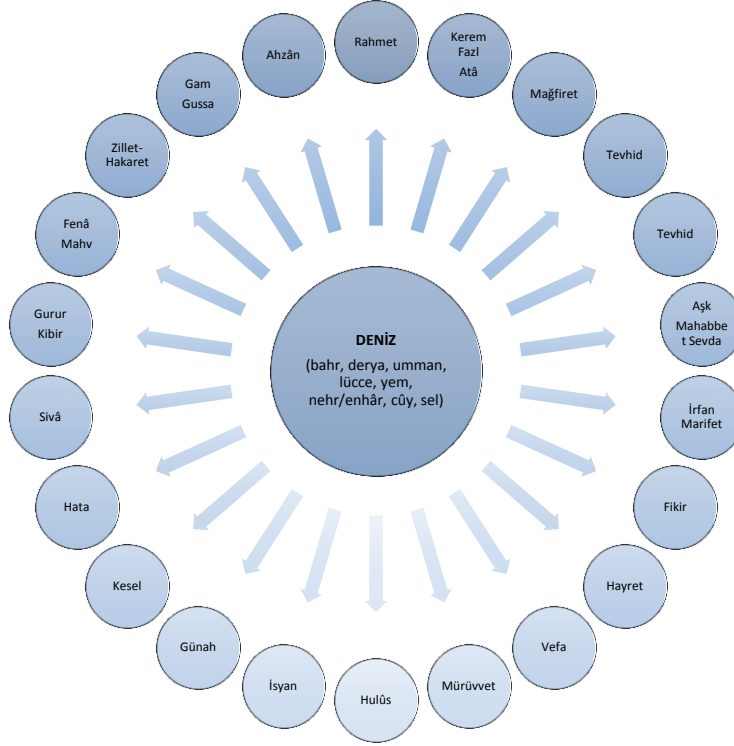
Mutasavvîf bir şair olan Kuddusî, daha çok, çeşitli ilahî sıfatları ve dinî-tasavvufî kavramları denizle bağdaştırmıştır. Bu soyut-somut bağdaştırmalarında benzeyenleri (dinî/tasavvufî unsurlar) ve kendisine benzetilenleri (deniz kelimesinin müteradifleri) bir araya getiren "genişlik, sınırsızlık, bolluk, bereket, çokluk; kurtuluş, emniyet; hareketlilik, coşkunluk; bir şeye çokça sahip olma; kaybolma, yok olma; kendinden geçme, tehlike" gibi yönlerdir.

Kuddusî Divanı'ndaki denizle ilgili teşbih-i belîgeleri şu alt başlıklar altında inceleyebiliriz:

³ Çalışmada Ahmet Doğan (2013) tarafından hazırlanan divandan istifade edilmiştir. Gazel G., murabba M., şeklinde kısaltılmıştır. Ayrıca içindeki ilk sayı gazel/şiir numarasını, ikinci sayı da beyit numarasını göstermektedir.

İlahi Varlıkla İlgili Teşbih-i Beligler,
Hz. Peygamberle İlgili Teşbih-i Beligler,
Dinî-Tasavvufi Kavramlarla İlgili Teşbih-i Beligler,
Olumsuz Kavramlarla İlgili Teşbih-i Beligler.

Tablo 1: Denizle İlişkilendirilen Kavramlar

1. İlahi Varlıkla İlgili Teşbih-i Beligler

Cenab-ı Hakk'ın "rahmeti, ihsan ve bağışı, kudreti, yüceliği, birliği" ile deniz arasında kurulan ilişkilendirmelerde "derinlik, genişlik, sınırsızlık, sonsuzluk, bolluk" gibi özelliklerinden hareket edilerek çağrışımlar uyandırılmaya çalışılmıştır.

a. Rahmet Denizi

Allah'ın rahmetinin sonsuzluğu karşısında hata ve günahların zerre kadar kaldığı belirtilir. "Rahmetim gazabımı geçmiştir" kudsî hadisini hatırlatan bu kullanımlarda, Allah'ın rahmetinin enginliği hatırlatılarak ümitsizliğe düşmeme telkin edilir. Rahmet ile deniz ilişkilendirilmesinde "nâkis gelmez, bî-nihâyet, tükenmez, vüsat, pâyânı olmama" özellikleri vurgulanır:

Günâhım çok deyü kesme ümîdi **bahr-ı rahmetden**

Ki 'avf olunsa hep gümrâh nakis gelmez o deryâya (G.5/12)

Eyledim bî-had hâtâ gerçi velâkin ey Rahîm
Rahmetin bahri yanında zerredir bî-had hatâ (G.77/3)

Zenbimiz çok **rahmetin deryâsının** pâyânı yok
Mağfiret eyle bizi ey pâdişâh-ı lem-yezel (G.397/3)

b. Kerem/Fazl/Atâ Denizi

Cömertlik, lütufkârlık, alicenaplık; iyilik, ihsan, bağış anlamlarına gelen “kerem, fazl, atâ” kelimeleri ile deniz arasındaki ilgi ile ilahi ihsan ve bağışlamaların “nihayetsizliği, sınırsızlığı, bolluğu” vurgulanmıştır:

Ârzûlar cânım visâlin şerbetini teşnedür
Bir kadeh **bahr-i keremden** eyle ihsân el-Gıyâs (G.806/8)

Lâyık değılem gerçi senin vaslına ammâ
Yokdur **keremin bahrine** hîç hadd ü nihâyet (G.838/2)

Nihâyet yok senin **bahr-i ‘atâ vü rahmetine** hîç
Kılub ‘âşık sana işimi efgân itdin ey Kuddûs (G.813/4)

Virirsin cümlemin sen rızkını Rezzâk u Vehhâbsın
Gânîsin **fazlının deryâsının** yok hadd ü pâyânı (G.253/6)

‘Ubbâdına virdinse cinânın ni’metini
Vir bana da ‘ışk ni’metini **yemm-i ‘atâdan** (G.512/4)

c. Mağfiret Denizi

Allah’ın merhametiyle affetmesi, bağışlaması anlamına gelen “mağfiret” genişlik özelliği ile denize benzetilmiştir:

Mağfiret deryâsı evsâ’dır zünûbımdan benim
Sen ki Gaffârü’z-zünûbsın ben recâmı kesmezem (G.441/6)

d. Tevhîd Denizi

Tasavvufî düşüncede Mutlak Varlık (Allah) denizle, masiva da dalgalarla sembolize edilir. Allah'ın cemalini görmenin ilahi varlık denizine dalmakla mümkün olacağı söylenmiştir. Bu benzetmede de ilahi varlığın sonsuzluğu ve derinliği çağrıştırılmıştır:

Göreyim dersen cemâl

Lücce-i tevhîde tal

Vâsıl-ı Mevlâ ider

Lâ ilâhe illa'llâh (s.825-826, 4)

2. Hz. Peygamberle İlgili Teşbih-i Belâğler

Birkaç beyitte Hz. Peygamber “vefa, kerem, mürüvvet, irfân” özellikleri sebebiyle denize teşbih edilir. Bu kullanımlarda da kaynak olma, çokluk ilgisi düşünülmüştür:

a. Vefâ Denizi

Halkı anın-çün yaratdın anı da kendin için

Bâ'is-i icâd-ı halk **bahr-i vefâ** hürmetine (G.188/4)

Hudâ Kur'ân içinde bizi medh eyler sarîhân hem

Pes o kân-ı kerem **bahr-i vefânın** ümmetiyiz biz (G.931/8)

b. Kerem Denizi

Didi ki revâ gördi mi ol **bahr-ı keremden**

Bu bürde-i şâhâneyi sultânı Üveysin (G.29/16)

c. Mürüvvet Denizi

Kuddûsî'yi kıl seyr-i cemâlinle müşerref

Sen şems-i duhâ **bahr-ı mürüvetsin** efendim (G.482/8)

d. İrfân Denizi

Güşâd idüb bize râh-ı Hudâyı eyledin irşâd

İlimde ma'rifetde yok nazîrin **bahr-ı irfânsın** (G.607/3)

3. Veysel Karani İle İlgili Teşbih-i Belîğ

Veysel Karanî hazretleri bir şiirde kerem denizi, ihsan ocağı olarak ifade edilir.

Kuddûsiye olur mı ‘aceb lutfi müyesser

Ol **bahr-ı kerem fazl u ‘atâ** kânı Üveysin (G.29/24)

4. Dinî-Tasavvufi Kavramlarla İlgili Teşbih-i Belîğler

“İrfan, marifet, hayret, fikir, hulus, fenâ, mahv, aşk” gibi kavramlar, denize teşbih edilerek “genişlik, sınırsızlık, aşkınlık” gibi ilgiler kurulmuştur.

a. Aşk/Mahabbet/Sevda Denizi

Aşk/muhabbet/sevda ile deniz arasında “ilahi varlık alanı, tarif edilememe, aşkınlık, masivadan kaçma, kendinden geçme, sınırsızlık” ilgileri kurulmuştur:

‘İşk bahrinin emvâcı başımdan yine aşdı

Dîvâne gönül bir ulu gavgâya bulaşdı (G.238/1)

Düşmişem **deryâ-yı ‘ışka** olmuşam anda garîk

Ol güzeller güzelinin vâlih ü hayrânıyam (G.435/4)

Kuddûsiyi ‘ışk eyledi vâlih turamaz hîç

Yâ neylesün ol **bahr-i mahabbet** yine taşdı (G.238/8)

Ol hemân tevhide meşgûl gice gündüz dâ’imâ

Bahrına ‘ışkın talarsın bekler isen sâhili (G.295/11)

Gel sözimi dinle dedem virme bu Kuddûsiye gam

Yahşdır ‘ışk gayrisi kem gayri ko **‘ışk bahrine** gir (G.768/8)

Ben bu sahrâya geldim ‘ışkınla

Bahr-i sevdâya taldım ‘ışkınla (G.29/1)

b. İrfan-Marifet Denizi

Tasavvufi düşünce sisteminde kalple ilişkilendirilen ve hakikati anlama hususundaki güçlü sezis yeteneğini, ruhani uyanıklığı ifade eden irfan ve marifet kavramları ile deniz ilgisinde “kutsallık, hakikat, derinlik” çağrışımları dikkat çekmektedir.

‘Uzlet ehl-i sohbet eyler rûz u şeb Mevlâ ile
Buldi ‘uzletde erenler **bahr-i ‘irfâna** vusûl (G.417/3)

Eğer ister isen olmak **ma’rifet bahrine** gavvâs
Resûlin ismine tâbî’ olub ayağını bek bas (G.794/1)

c. Hayret Denizi

Bahr-i hayretde garîkam derdliye bî-çâreyim
Kapuna geldim Hudâyâ eylerem sana niyâz (G.903/2)

d. Fikir Denizi

Bilmez bir kimse Hakkı kendi nefsin bilmeden
Cevher-i ‘irfân bulunmaz **bahr-i fikre** talmadan (G.514/1)

e. Hulus Denizi

Riyâ-yı rızıkla ‘ömrün geçüb gider behey nâdân
Bu şirke eyleyüb tevbe **hulûs bahrine** batmazsın (G.612/2)

f. Fena/Mahv Denizi

Terk-i terk ider fenâ fi’llâh makamına iren
Bahr-i mahva gark olub eyler fenâ ile ferâh (G.218/4)

Gör neler itdi gör neler itdi ‘arsa-yı ışkda hoş hüner itdi
Yolına yarın terk-i ser itdi **bahr-i fenâya** taldı bu gönlüm (M.12/7)

Gitmedim gerçek erenler yolına bir hatve hiç
Gönlime gayret gelüb **bahr-i fenâya** talmadı (G.231/6)

Talmışam bir bahre kim yok ana hadd u inkizâ
Olmışam mest-i müdâm **deryâ-yı mahva** talamam (G.426/5)

5. Olumsuz Kavramlarla İlgili Teşbih-i Belîğler

Olumsuz durumların ifadesi olan “kesel, hatâ, günâh/ma’âsî/zenb/evzâr, hakâret, zillet, gam/gussa, gurur/kibir, sivâ, isyân, ahzân” ile deniz arasındaki ilişkilendirmelerde “çokluk” düşüncesi öne çıkmaktadır. Bir kul olarak Hakk’a varmayı amaçlayan dervişin/Hak âşığının yollarını bağlayan bu menfi durumlar, gözüne bir deniz gibi görünür. Sahibini deniz gibi kuşatan bu menfi hâllerden kurtuluş da “yalvarma, yakarma, af dileme ve sığınma” ile gerçekleşebilir.

a. Kesel (Tembellik) Denizi

Kuddûsî eğer **bahr-ı kesel** içre kalırsan

Nâ'im mı desünler sana yakzân mı disünler (G.710/7)

Kesel deryâsını taldım gemimi engine saldım

Necât olmadığın bildim sana yalvarmadan gayrı (M. 6/2)

Düşüp gaflet **kesel deryâsına** itdim batâlet

İbâdetde ider idim riyâ estağfiru'llâh (G.215/7)

b. Günah Denizi

Kesmeyüb mü'min zinhar ümîdi

Talmış ise de **bahr-ı evzâre** (G.190/4)

Uyuban nefis u şeytâna **günâh bahrine** taldım

Ki düşmânlara itdim iktidâ estağfiru'llâh (G.215/2)

Cinâyet eyledim bî-had **ma'âsî bahrine** taldım

Meded yâ erhâme'l-ümmet ki her derde devâsın sen (G.592/12)

Nefsin uyub sevdâsına taldım **günâh deryâsına**

Eyle ilâc dil pâsına kılma beni senden cüdâ (G.83/5)

Hadden tecâvüz eyledim **deryâ-yı zenbi** boyladım

Ma'lûm sana ki neyledim cürmim ile geldim sana (G.84/2)

Menâhînden kaçub sabr itmedin ârzû-yı nefesine

Günâh deryâsına taldın hevâdan olmadın fâriğ (G.205/4)

Aceb şu dâr-ı dünyâda benim gibi olan var mı
Gice-gündüz **günâh deryâsına** her ân talan var mı (G.247/14)

c. Zillet-Hakaret Denizi

Şol kadar düşürdiler **zill u hakâret bahrine**
Hiç halâ'ik içre yokdur ben gibi bir müttehem (G.441/2)

Bahr-ı zilletde garîk itdi beni şehvet hevâ
Senden özge yok benim püşt-i penâhım el-emân (G.536/4)

d. Gam-Gussâ Denizi

İderdi ol bana ihsân iderdim ben ana şükrân
Kerem idi işi her ân bugün **gam bahrine** taldım (G.463/2)

Gam bahrine 'ışkın beni gark eyledi âhir
Şâhım ana hiç yok mu 'aceb ka'r u inâyet (G.870/3)

'lyâl evlâd ehibbâ akrabâ çok ise de anlar
Bana imdâd idemezler ki **bahr-i gussâyâ** taldım (G.503/4)

e. Gurur-Kibir Denizi

Tarîk-ı evliyâyâ it sülûk zâhirle kalma
Bakuban 'ilmine **bahr-i gurûr u kibre** talma (G.45/1)

f. Sivâ Denizi

Sivâ deryâsına zinhar girüben talma ey sâlik
Yedine cemreyi cevher sanuban alma ey sâlik (G.353/1)

g. İsyân Denizi

Ey Kerîm ü Kadir ü Settâr u Gaffâr u Ahad
Bahr-i isyânda garîk oldum günâhım lâ-yu'âd (G.155/1)

Yok benim gibi cihânda **bahr-ı isyâna** garîk
Çünkü hiç kılmadığım cürm ü cinâyet kalmadı (G.230/5)

Bahr-i isyânda garîk isem n'olur
Yok Rahîmâ rahmetin bahrine had (G.165/4)

h. Hata Denizi

Nefs u iblîse uyub taldım **hatâ deryâsına**
İsm-i zâtın hürmetine dilerem andan halâs (G.230/3)

i. Hüzün Denizi

Çekildim hâneme gerçi velâkin râhatım yokdur
Keder mihnet meşakkat çok garîkam **bahr-i ahzâne** (G.92/4)

SONUÇ

Yatay ve dikey boyutuyla dikkat çeken, insan hayatında önemli bir yere sahip olan deniz, neredeyse bütün dünya şiirine konu olmuş bir mekândır. Türk şiirinin hemen her döneminde karşımıza çıkan deniz, özellikle tasavvufi şiirde birtakım manevi hâllerin, değişim ve dönüşümlerin ifadesinde vazgeçilmez bir sembol hâline gelmiştir. Hemen her sufi şairde bu göstergenin kullanımına rastlansa da bazı şairlerin bir üslup özelliği olarak “deniz” göstergesini renkli biçimlerde tahayyül ve tasavvur ettiği görülür. Bu şairlerden biri olan Ahmed Kuddusî, divanında pek çok yerde deniz ve denizle ilgili kavramlara yer vermiş, duygu ve düşüncelerine canlılık ve hareketlilik katmıştır.

Ahmed Kuddusî pek çok kavramla deniz ve denize ait unsurlar arasında ilişkilendirmeler yapmıştır. “Rahmet, kerem, mağfiret, tevhid, vefa, mürüvvet, aşk, irfan, marifet, hayret, fena, hulûs” gibi olumlu kavramlarla “kesel günah, zillet, hakaret, gam, gurur, sivâ, isyan, hata, hüzün” gibi olumsuz kavramları teşbih-i belîğ yoluyla denizle ilişkilendiren şair, “genişlik, sınırsızlık, bolluk, bereket, çokluk; kurtuluş, emniyet; hareketlilik, coşkunluk; bir şeye çokça sahip olma; kaybolma, yok olma; kendinden geçme, tehlike” çağrışımları yansıtmaya çalışmıştır. Böylece mutasavvıf şair, kendi iç âlemindeki iniş-çıkış, dalgalanma, değişim gibi soyut durum ve tecrübelerini, psikolojisini çağrışımlara kapı aralayan deniz göstergesiyle ifade etme imkânı bulmuştur.

KAYNAKLAR

- Batıslam, H. Dilek (2016). *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Cebecioğlu (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Coşkun, Menderes (2007). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Doğan, Ahmet (2013). *Kuddusî Divanı*, 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gider, Mahmut (2017). "Bâkî ve Fuzûlî Dîvânlarında Deniz Tasavvuru". *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (3) 22-36.
- Kılıç, Mahmut Erol (2004). *Sufi ve Şiir (Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası)*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mutlu, Betül (2012). "Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması". *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Saraç, M. A. Yekta (2000). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Bilimevi.
- Sarıkaya, Meliha Y. (2011). "Teşbih". TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. C. 40. s. 557-558.
- Selçuk, Bahir (2017). "Sinan Paşa'nın Dünyasında Deniz". *Sivrihisarlı Sinan Paşa ve Nesir Edebiyatı*. (hzl. A. Kartal, Z. Koylu). s.161-171. Eskişehir: Sivrihisar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Siyavuşgil, Sabri Esat (1993). "Türk Halk Şiirinde Tabiat". *Türk Edebiyatında Tabiat*. (hzl. Şükrü Elçin). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

